

Pető Andrea

Az I. világháború története a társadalmi nemek szerint

Abstract

In the Open Forum on legacy of WWI of The European Journal of Women's Studies Joanne Nagel claimed that no matter that major changes happened in women's position in the society the basic structure of patriarchal militarism remained the same. The chapter after analysing the different frameworks of gendering the history of the Great War explores a case study to uncover the different forms of silencing of women's contribution to history of Hungary.

Keywords: gender history, feminist movement, politics of forgetting, feminist geneologies, pacifist movement.

A háborúk történetének elemzése alapvetően csábít a társadalmi nemek szerinti egyszerű elemzésre, hiszen mi lenne egyértelműbb annál, mint, hogy a férfiak a fronton harcoltak és fontos politikai döntéseket hoztak.¹ Míg ezalatt a nők jótékonykodtak otthon és segítették a férfiakat. A hivatalos történetírás szerint a nők sem számukban, sem cselekedeteik fontosságában nem mérhetők a férfiakhoz, ezért nem is válnak a történelmi kutatás tárgyává, s ez csak tovább erősíti azt a vélekedést, hogy a nők az I. világháború szempontjából nem érdekesekek, szerepük nem fontos.

Joanne Nagel állítása *The European Journal of Women's Studies* első világháború máig tartó következményeit elemző részében nyilván sok vitát kavart majd, de én mégis az ő megállapítását használom, hogy bemutassam az I. világháború történetének társadalmi nemek szerinti kutatásának fehér foltjait.² Ezt írja Nagel: „Az elmúlt évszázadban a nők részvétele a háborúban döntően megváltozott, ugyanakkor ugyanolyan maradt”. Mi változott, ha ugyanaz maradt, teszem fel a kérdést a magyarországi historiográfiát elemezve egy esettanulmányon keresztül.

Az elemzési keretek

Ha a történelmet háborúk történeteként értelmezzük, akkor csak a harcoló és pártpolitikát irányító férfiakat látjuk. Pedig a nők részvétele nélkül nincsen hadtörténelem sem, Elisabeth Minnich történész írja: „A nők harcol-

¹ PETŐ Andrea: „Társadalmi nemek és a nők története”. IN: BÓDY Zsombor, Ö. KOVÁCS József (szerk.): *Bevezetés a társadalomtörténetbe*. Osiris, Budapest, 2003. 514-532.

² Joane NAGEL: „Plus ça change: Reflections on a century of militarizing women's sexuality”. IN: *European Journal of Women's Studies*, August 2014 (4). 294-298

tak, és megkísérelték megállítani az öldöklést, a nők ott voltak a frontvonalon mint ellátók, mint ápolónők, mint kórházok, és a frontvonalak mögött dolgoztak mint szakácsok, titkárnők, varrónők, sofőrök, fordítók, hogy az országban tovább menjen az élet”. Megváltozott a nők társadalmi szerepvállalását meghatározó diskurzus: egyrészt a mobilizálás és a lehetőségek megjelenése, másrészt a női áldozat hozatal hagyományos keretében.

A nők és az I. világháború történetét két keretben értelmezhetjük. Az első a gondoskodás kerete, mely a nők és a hadsereg értelmezése az ún. gondoskodási keretben, amely alapvetően a biológiailag meghatározott különbségre épít. A normatív militarizmus története, mely a háborút és politikai erőszakot a nemzet fenntartásának eszközeként tekinti ezt a nemzeti keretet használja, melyben a becsület diskurzus határozza meg a férfiasságokat és nőiességeket.

Ennek megfelelően ebben a keretben a következő négy szerepet osztja ki a nőknek. Az első az anyai szerep, melyben a nők mint anyák biztosítják, hogy elegendő és megfelelő hazafisággal ellátott katona álljon készenlétben a honvédelemre és abban a női test mint a nemzet reprodukciós eszköze jelenik meg. Ebben az értelmezési keretben elvárják a nőktől, hogy gondolkodás és ellenállás nélkül küldjék fiaikat a hadseregbe s ezért cserébe az állam erkölcsi megbecsülését kapják. Erre jó példa a I. világháborút megelőző időszakban az anyai keretű magyar nőmozgalom jobbra tolódása a politikában, mely együtt járt a különböző nőszervezetek militarizálásával a háborús célok támogatásával. A magyar nőszervezetek versengve buzdították a fiaikat a honvédelemre, és lelkesen kötögették a sálakat a fronton harcoló fiúknak. A később részletesen is elemzendő feminista nőmozgalom is kettévált ezen a választóvonal mentén: voltak, akik ragaszkodtak a mozgalom eredeti antimilitarista pacifista célkitűzéseihöz, mások pedig a nemzeti keretben harcoltak a nemzet túléléseért. E megközelítésben a következő szerep a feleség szerepe. A gondoskodás logikájának keretébe tartozik ugyanis az is, hogy a nők a hátszágban védik a család egységének illúzióját, megkísérlik változatlanul megőrizni a családot, míg a ház férfi ura a hadseregben védi a hazát. A harmadik a szimbolikus gyászoló szerepe, a nők, az anyák gyászolnak, a háborús emlékművek elemzésénél a női gyász, a Pieta megjelenítése jól szolgálja a gondoskodási keretet. Végül az egészségügyi ápolónők jelentik a gondoskodási keret következő szerepét a nők számára. A nők a hadseregben, ha valóban szükség van rájuk, általában olyan típusú feladatokat kaptak, amely megfelel a női gondoskodó keretnek, például az egészségügyi vagy más ellátó szolgálathoz osztották be őket. 1895-ben kezdték meg egyetemi tanulmányaikat az első magyar orvosnők és gyógyszerésznők, akik a háború kitörésekor már nagyobb számban voltak jelen a munkaerőpiacon. Ez a felelősségteljes, nagyfokú önállósággal járó munka sok nő számára jelentős életmódváltozást hozott, úgy, hogy egyúttal azonban rendkívül hazafiasnak is minősült és megfelelt a hagyományos gondviselői női szerepnek. A két

világháború közötti magyar nőmozgalom vezetői Zsindelyné Tüdős Klárától, a református nőmozgalom egyik vezetőjétől, aki „kitalálta” azaz megtervezte a magyar néphímezést, a keresztény feminizmus úttörőjéig, Slachta Margitig mind-mind önkéntes ápolónői szolgálatot vállaltak az I. világháborúban. Ott hiába a férfiuralmú rendnek megfelelő szerepben jelentek meg, mégis az otthonról távol különleges személyes élményeket gyűjtöttek, amelyek meghatározták egész későbbi közéleti szerepvállalásukat. Az ápolónők illetményeit a császári és királyi hadügyminisztérium 1915. évi 29445/14. számú rendelete határozta meg. A rendelet hasonló elbánást biztosított az ápolónőknek, mint a közkatonáknak. Munkájuk elismerése fontos lépés volt a női nem emancipációjában. Ez elvezet a második értelmezési kerethez és mutatja, hogy Nagel állítása komplex elemzést tesz lehetővé.

A másik értelmezési keret azonban túlmutat ezeken a korábban meghatározott szerepeken, hiszen az elmúlt időszakban a feminista kutatók feltették azt a kérdést, hogy a társadalmi nemek kategóriája hogyan változtatja meg a történetírás fő sodorát. A férfiasságok és nőiességek nemzetivé és militaristává tétele az I. világháború keretében három fontos kérdést vet fel.

Az első a nők politikai mobilizációja. Az I. világháborút megelőző időszak a nőmozgalom virágkora.³ Létezett egy olyan társadalmi réteg, mely társadalmilag fontosnak tartotta és pénzügyi lehetőségei is meg voltak arra, hogy a civil szervezetekben dolgozzon, és azokat támogassa. A magyar nőmozgalom gazdag palettájához csatlakozott az 1904-ben alakult Feministák Egyesülete. Az egyesület egyfelől gazdasági érdekvédelmi szervként működött, mely feladatát elsősorban a növekvő számú magán- és köztisztviselők, tanítónők, önálló iparosok, értelmiségiek gazdasági és jogi képviselésében látta el, ugyanakkor egyre több szakmát, szakterületet próbált megnyitni a nők előtt. Másik területe a női választójog kivívása volt. A férfinépesség 6%-nak volt ekkor szavazati joga. A háború azonban döntően megváltoztatta a politikai élet kereteit is. A feministák és a szociáldemokrata nők az elsők között léptek fel a háború ellen. Ebben kulcs szerepet játszott Bedy-Schwimmer Rózsa, aki az 1915-ös hágai nemzetközi békekonferencia egyik fő szervezője volt. A női munkás nőegyletek többször megszólaltak nyilvánosan a háború ellen azt állítva, hogy a férfiasított állami militarizmus a háború oka, a politikai életnek normatív férfiasítása a militarizmus fő oka.

A második az állami szociálpolitikai kezdete. A katonafeleségek, a hadiözvegyek és -árvák ellátása, az újonnan munkába állt feleségek és anyák se-

³ PETŐ Andrea – SZAPOR Judit: *„A női esélyegyenlőségre vonatkozó női felfogás hatása a magyar választójogi gondolkodásra 1848-1990. Az „állam érdekében adományozott jog” feminista megközelítésben”*. IN: SAJÓ András (szerk.): *Befogadás és eredetiség a jogban és a jogtudományban. Adalékok a magyarországi jog természetrajzához*. Recepció és Kreativitás. Nyitott magyar kultúra sorozat, Áron Kiadó, Budapest, 2004. 136-175.

gítése, az egyre romló élelmiszerellátás rendkívüli nehézségeket jelentettek. Ahogy az USA-ban a polgárháború okozta nyomor, veszteség és hagyományos családmódel felbomlása vezetett az állami szociálpolitika gondolatának megjelenéséhez, ahogy Theda Skocpol megírta. Magyarországon erről a folyamatról országos és helyhatósági szinten Kozári Mónika könyve tájékoztat bennünket.⁴

A harmadik a hírszerzés jellegének megváltozása.⁵ Az európai hírszerzőszolgálatok történetében az első világháború hozott fordulópontot. Ekkor jelent meg az információ iránti tömeges igény, mely átalakította a hírszerzés mesterségét és szerkezetét. A korábbi rekrutálás a hadi és diplomáciai pályán dolgozó, jó családból, megfelelő anyagi háttérrel rendelkező férfiak mestersége volt. A rekrutálás, ahogy Tammy M. Proctore az angol, belga és francia titkosszolgálat kezdeteit bemutatva mondja, a családi kapcsolatokon keresztül történt.⁶ A családi kapcsolat később is szerepet játszott, hiszen a megfelelő társadalmi helyzetű férfiak feleségét, családtagjait vonták be a hírszerző munkába. Jó és megbízható családból származtak azok a nők is, akik esetleg a kevés, elit oktatási intézményben is tanultak és képzettségük miatt irányult rájuk a figyelem. A család iránti lojalitás követelményét vetítették rá a haza iránti lojalitás követelményére, s így gondolták a professzionális hírszerzés alapjait megvető, korábban főleg a hadseregben szolgáló férfiak az amúgy megbízhatatlannak és érzelmvezéreltének tartott nők ellenőrzését.

Az első világháborúban az ellenséges vonalak mögötti információszerzés, például a vasúti forgalom megfigyelése, az akkori technikai fejlettség mellett csak személyes jelenléttel volt lehetséges. A kommunikáció biztosítása, a beérkező információ feldolgozása, archiválása, értékelése mind a nők által – is – végzett tevékenység lett, elsősorban a férfi munkaerő hiánya és az információ iránti tömeges igény megjelenése miatt. 1919 után a legtöbb női hírszerzési alkalmazottat elbocsátották munkájából, hiszen a hadviselt férfiak hazatértek. A hírszerzésnek a női munkaerőhöz való viszonyát ezek a kezdeti évek alapvetően, talán a mai napig is meghatározták. A nők helyzetét a férfiuralmú rendszerben, mint érzelmi kapcsolattal ellenőrizhető kiegészítő határozták meg. Ezenkívül azokat a nőket tartották „használatónak”, akik a „hírszerző kurtizán” kategóriájába kerültek; megbecsült nő ilyen feladatot természetesen nem vállalt, így ezek a nők kívül kerültek a férfiuralmú rendszeren, és a „Mást” jelentették. Ez bizonyítja Nagel állítását, hogy változott, de szerkezetében ugyanaz maradt.

A feminizmus második hulláma kezdte el vizsgálni, hogy az emlékezet-

⁴ KOZÁRI Mónika: *A nyugdíjrendszer Magyarországon Mária Teréziától a második világháborúig*, Gondolat, Budapest, 2013.

⁵ PETŐ Andrea: „Mézcsapda”? *Az információ megszerzésének neme*. IN: HORVÁTH Sándor (szerk.): *Az ügynök arcai*. Libri, Budapest, 2014. 355-376.

⁶ Tammy M. PROCTOR: „Family Ties in the Making of Modern Intelligence”. *Journal of Social History*, 2005 (Winter). 451-466.

politika hogyan segíti az erőszak ellen küzdelmet. Joanne Nagel állításának bizonyítására: „Az elmúlt évszázadban a nők részvétele a háborúban döntően megváltozott, ugyanakkor ugyanolyan maradt” egy olyan élettörténetet szeretnék bemutatni, ami egyrészt kapcsolódik Nagel állításához, másrészt az összefoglalásban egy újfajta emlékezetpolitikai paradigma felvázolásával szeretném megkérdőjelezni a korábbi militarizmus és a nemzetállam közötti sokak által szükségszerűnek tételezett kapcsolatot, érzékeltetve, hogy a fejlesztéspolitikai és hatalmi dimenzióit kell elemezni.

Esettanulmány

A következőkben egy élettörténeten keresztül mutatom be Joanna Nagel állítását: mennyire fontos megérteni, hogy a társadalmi nemi hierarchiák és a diszkrimináció alapvetően fennmaradt, noha megváltozott keretben. Az élettörténet pedig Mellerné-é, aki a Feministák Egyesületének egyik alapítója.⁷

Mellernéről sokat olvastam az Országos Levéltárban, mikor írtam a Nő-történeteket.⁸ A Feministák Egyesületének anyaga ott van az egyesületi anyagok között. Élettörténetében megragadott, hogy zsidóként, a gyülekezési tilalom bevezetése után is tartott feminista gyűléseket. Feltehetően feljelentették őket, a szomszédok észrevették, hogy nagy jövés menés miatt jöttek a nyilasok, elvitték és/vagy agyonverték vagy lelőtték őket. Azt az Országos Levéltárban őrzött egyesületi iratokból tudom, hogy az egyesület vezetőségében heves vita alakult ki 1945 után arról, hogy megérte-e akkor értelmetlenül áldozatot vállalni azzal, hogy a gyülekezési jog felfüggesztését figyelmen kívül hagyták.⁹

Az egyesületen belüli személyes és generációs konfliktus tovább gyengítette az egyesületet. Dr. Wágner Lilla, az egyesület ügyvédje, aki később gyönyörű beszédben méltatta Mellernét az állami kitüntetés kapcsán, a fiatalabb nemzedékhez tartozott, s nehezményezte, hogy Szirmainé kisajátítja az egyesületet, a külföldre küldött beszámolókból kihagyta mind az ő, mind Mellerné nevét. Így ír a Feministák Egyesületének akkori ambiciózus elnöknőjének, Szirmainénak:

*„Minthogy Mellerné meghalt, úgy érzem, hogy az ő nevének mégis tartozunk annyival, hogy legalább az ő helytállásáról nem feledkezünk meg, és minden követ megmozgattam, hogy ezt méltón megtehessek. Azt kellett következtetnem, a további következetes hallgatásból, hogy Mellernének is csak a halála tudott fontossá intézményesülni, s nem az, amivel életében, ha közvetve is, előidézte”.*¹⁰

⁷ Erről bővebben: PETŐ Andrea: „Broken Continuities and Silencing the Feminist Legacy of the First World War”. *Europe Journal of Women's Studies*, 2014. 4. 304-307

⁸ PETŐ Andrea: *Nő-történetek. A politizáló magyar nők történetéből (1945-1951)*. Seneca, Budapest, 1998.

⁹ Feminista Egyesület újraindulási kérelme Magyar Országos Levéltár MNL-OL XIX-b-1-h. 5632-732.

¹⁰ Feministák Egyesületének iratai MNL-OL P 999 1. cs. 434.

Én sem tudtam volna meg többet Mellernéről, ha nincsen az email és az internetes kereső. Így talált meg a Meller család Ausztráliában élő ága, aki családfakutatásba kezdett és így kezdődött el az én kutatásom 2006-ban. A család tagjai leveleztek egymással, és velem: szkennelt fotók, dokumentumok utaztak a világ különböző pontjai között a neten. Találkoztam személyesen az unokákkal. Ennek eredményeképpen egy pontos életrajzot tudtam összeállítani, ami a következő:

Miskolczi Eugénia 1872. január 14-én született. A szülei apja Mickolczy Adolf, 1839. június 12-án Hódmezővásárhelyen született iparos és anyja, Weiss Laura, Budán született 1849. július 5-én. 1870-ben Budán kötöttek házasságot. Testvérei, József 1876-ben halt meg 6 évesen, Irén 1879-ben 5 évesen. A negyedik gyerek 1879-ben született. Laura 1883-ban Budán halt meg tbc-ben, mikor Eugénia 11 éves volt. 1896 januárjában Eugénia férjhez ment Meller Artúrhoz, aki a Nemzeti Bankban dolgozott felügyelőként. Négy gyermekük született: Vilmos 1896, Laura 1898, Erzsébet 1899, Rózsa 1901-ben. A család a mai Bajcsy Zsilinszky út 49.-ben lakott.

1904-ben Eugénia a Feministák Egyesületének alapító tagja, a Politikai Bizottság tagja. A *Nő és Társadalomban* jelentek meg cikkei. Kiváló szónok volt, előadásait az Óbudai Demokratikus Körben, Szegeden és Erdélyben tartotta. 1913-ban a budapesti Nők Választójogi 7. világkongresszusa szervezőbizottságának tagja. 1915-ben, a Társadalomtudományi Társaságban tartott előadást a nőkérdésről. 1916-ban betiltott feminista kongresszuson „az el nem mondott beszédek” mondta el. 1918-ban a Nemzeti Tanács tagja a Feministák részéről. 1926-ben Párizsban járt a magyar delegáció tagjaként a békekongresszuson. A Szociáldemokrata Párt tagja. 1932-ben a Sallai és Fürst Sándor kivégzése ellen tiltakozó röplap szerzője. 1944-ben a német megszállás után letartóztatták és eltűnt. 1946-ban a köztársasági elnök a Szabadság Érdemérem ezüst fokozatával tüntette ki.

De mi maradt meg mára a Mellernéből és az általa képviselt polgári, liberális, szociálisan érzékeny és pacifista progresszióból ezen az általam összeállított életrajzon kívül? És az egész Feminista mozgalomból? Miért nincs közvetlen kapcsolat a feministák rokonaival: Szirmainé unokájával, Kunvári Lilla, az utolsó titkár Kunvári Bella unokájával? A diszkontinuitásnál nincsen károsabb dolog a nőmozgalomban, mert így minden nemzedék az újrakezdés és generációváltás vakságában él.¹¹

Tanulságok

A következőkben azokat a különböző tényezőket elemzem, amelyek marginalizálták, láthatatlanná tették Mellerné történetét a mai kor történet-szei számára. Mellerné története sokféle ok miatt vált láthatatlanná, de ezek

¹¹ Claire HEMMING: „Telling Feminist Stories”. *Feminist Theory* 2005: 6(2). 115-139.

mind összekapcsolódnak a Nagel által említett változatlanság folytonosságával. A nők hagyományos kifejejtése a történelemből hatalmi kérdés. Mellerné története atipikus történet, mert átível korszakhatárokat, ideológiai és pártelválasztó vonalakat. 1918-ban a súlyosan beteg Ady Endrét a Köztársaság nevében a Hatvany Lajos által fogalmazott, bőrbekötött köszöntést öttagú delegáció vitte a beteg Ady Veres Pálné utcai lakásába. Ebből az öt-ből egyedüli nő Mellerné. Ez a legbiztosabb útja a nemzeti emlékezetbe való bekerülésnek, férfiakat kell köszönteni férfiakkal, akkor bekerül a nemzeti történeti kánonba. Meller Eugénia volt a felelős kiadója annak a röplapnak, amit József Attila Illyéssel együtt írt 1932-ben, tiltakozva ebben a Sallai Fürst gyilkosság ellen. A hivatalos József Attila életrajzban már csak Illyés szerepel. A Szabolcsi-féle József Attila kötetben egy elég ronda reprodukció szerepel a Medvetáncról, ajánlással Eugéniának minden további elemzést elkerülve, hogy ki is lehetett az, akinek ezt ajánlották.

Az emlékezet társadalmi nemek szerinti megosztottsága is hozzájárul a fejejtéshez. A magánemlékezet, a családi történetek követik az elképzelt normát és az abba nem illő történetek nem mesélődnek el. Budapesten él Mellerné unokája, Meller András, akit meglátogattam. 1946-ban született és elmeséli, hogy nincs mit elmesélnie. Nincsenek történetek a nagymamáról. Az unoka szomorúan mondja, hogy apja, az I. világháború olasz frontjának tüzér főhadnagya, sem erről, sem a munkaszolgálatról nem mesélt neki. Pedig mint kamasz fiút érdekelte volna. Csak hát a fájdalmas történetekről nem beszéltek. És nem beszéltek a nagymama munkásságáról sem 1945 után. Anyukája és Apukája a védett házban a bujkálás közben ismerkedtek meg, de az esküvővel addig vártak a felszabadulás után, míg csak lehetett, mert ugyan Mellerné öreg volt, de szívós, és reménykedtek benne, hogy visszajön, nem jött.

Meller Andrásnak, ami története van, azért elmondja. 15 évesen fogszabályozás miatt fogorvoshoz ment, és édesanyja lelkére kötötte, hogy mondja meg a doktornőnek, ő a Mellerné unokája. Ebből aztán az lett, hogy a doktornő végighurcolta az egész rendelőintézetet, mindenkinek elmondta, na, ki van itt, hát csak nem a Mellerné unokája. És senki nem tudta ott ki is az a Mellerné, és igen kínos volt a helyzet, mondja az unoka. A szobába a Mellerék biedermeier bútorai között nézzük a falakon a fotókat. A legtöbb családi képről tudja, hogy kik, de sok gyönyörű büszke nő néz a fotókról vissza, fűzőben, akiket nem ismer. Az emlékezet esztétizálása: nem a történet a lényeg, hanem a vizuális reprezentáció. Mintha jelen lenne a történelem, de mégisincs.

A másik Meller unoka Zsuzsa, aki Ausztráliában él, a nagyszülők házasságáról nem tud semmit: ahogy írta egy nekem küldött emailben: „akkoriban nem tudtak semmit a házasságokról” -, meg azt is, hogy az ő szüleinél, akik nem voltak olyan jómódúak, mint a Mellerék, mindig volt cseléd és nevelőnő.

Nagymamája csak egy „felelős értelmiségi volt,” nem politikus szerinte. Halovány emlékei vannak, hogy nagymamája a Feminista Társaság tagja volt, bár korrektül megjegyzi erre semmi evidenciája nincs, csak egy fénykép, ahol sok ismeretlen nő ül, és a nagymamája beszél nekik valahol valamiről.

A felejtés azonban lényegesen általánosabb, strukturális és mi is felelősek vagyunk érte. 1945 után az elfogadott emlékezési keret a kommunizmussal lehetett csak kapcsolatban.¹² Melléne ugyan Sallai és Fürst ügyben szerzett jó pontot, hogy bekerüljön a progresszió Pantheonjába, de azzal, hogy szociáldemokrata volt, meg feminista is, meg gyanús polgári háttere volt, meg még zsidó is, ez túl sok volt. Pedig éppen a legjobbkor, ellenállás közben halt meg. Az életben és Magyarországon maradt család még egy darabig megtett mindent a folytonosság fenntartására. A liberális Csécsy párt teljes Budapest XII. kerületi listája a Meller családból került ki az 1945-ös választásoknál, de utána aztán már nem volt politikai tér. A kérdéseket nem tették fel, és azt, hogy ki és mire emlékezhet, más szempontok határozták meg.

Összefoglalásképpen elmondhatjuk, hogy Nagel állítása alapján, a háború és azt követő polgári demokratikus és bolsevik forradalmak ellentmondásos mérleggel zárultak. A jogi és politikai egyenlőség területén a háború előtti állapothoz képest a magyar nők egyértelműen nyertek: a forradalmak utáni első parlamenti választásokon bizonyos megszorításokkal minden 24 éven felüli férfi és nő szavazhatott. Ezzel egy időben azonban a kormányzat bevezette a hírhedt numerus clausus törvényt, amely súlyosan korlátozta a nők részvételét a felsőoktatásban. Egy 1922-ben hozott rendelet pedig tovább szűkítette a választójogot, különösen sújtva a nők részvételét. A forradalmak vívmányait a Horthy-korszakban nem sokan merték emlegetni: a Károlyi-kormány első néptörvénye törvénybe iktatta az általános, titkos, nőkre is kiterjedő választójogot, amely azonban a gyakorlatban nem került kipróbálásra. A Horthy-korszak egész fennállása alatt korlátozta nemcsak a polgári liberális és baloldali politikai szervezetek működését, de a nők politikai, gazdasági és oktatási jogait is. A korszak általános konzervatív politikai iránya a nőkkal szemben szabott társadalmi elvárásokban, a konzervatív női szerepek propagálásában is tükröződött. Ennyit a változásról, de mi maradt meg?

Gazdasági téren a nők háború alatti térfoglalása igen rövid életűnek bizonyult: ahogy a férfiak visszatértek a frontról, a nők hazafias kötelessége most a családhoz, a háború előtti hagyományos szerepekhez való visszatérés lett. Az Enloe által az „erőszak folytonosságának” nevezett jelenség meghatározta a kapcsolatokat és a kommunikáció erőszakát. Többségük talán szíve-

¹² PETŐ Andrea: „A Missing Piece: How Hungarian Women in the Communist Nomenclatura are not Remembering”. IN: Irena Gridzinska GROSS – Andrzej TYMOWSKI (szerk.): *Eastern Europe: Women in Transition*. Eastern European Culture, Politics and Societies 3. Peter Lang, Frankfurt, 2013. 145-155.

sen is engedelmeskedett a felhívásnak és próbálta újraépíteni háború előtti családi életét, bár sokan, különösen a fiatalabb, gyermektelen nők feltehetően nem szívesen adták fel a háború alatt megtalált önálló életet, munkahelyi közösséget. A statisztikák mindenesetre tanúsítják, hogy a nők mozgósítása előbb a háború alatti munkába állásra, majd a háború utáni kivonulásra a munkaerőpiacról mindkét esetben elérte célját: 1919 után a női munkavállalók száma minden kategóriában visszaesett a háború előtti szintre. Igaza van Nagel-nek, valóban változás következett be, de alapvetően a helyzet ugyanaz maradt. Ez azonban első szinten nem tűnik igaznak Mellerné történetére, de talán ez a tanulmány maga is a szelektív felejtés eszköze. Ha csak nem nézünk őszintén szembe a felejtést létrehozó hatalmi erőkkel.

